

УДК 341.1/8

ORCID id 0000-0003-4306-9959

DOI <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2023-1-13-204-210>**Клюєва Євгенія Миколаївна,**

Доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри Господарського та транспортного права
Державного університету інфраструктури та
технологій,
м. Київ, Україна.

Соловійова Юлія Олександрівна,

здобувачка юридичного факультету,
Державного університету інфраструктури та
технологій,
м. Київ, Україна.

МИР ЯК ПРАВО: ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. У статті досліджуються актуальні проблеми миру як права, зокрема акцентовано увагу на важливості його нормативного закріплення як окремого права, з чітким формулюванням дефініції та виділенням його ознак і складових, в міжнародних документах обов'язкових до виконання. Звернуто увагу на взаємозалежність між миром та дотриманням прав людини.

У ході дослідження встановлено, що в існуючих міжнародних документах наявна дефініція «право на мир» є нечіткою, має суттєві відмінності та суперечності, зазвичай розглядається невіддільно і в контексті права на безпеку та унормована в документах неімперативного характеру або так-званого «м'якого права». Запропоновано виділити право на мир з групи прав третього покоління та розглядати його як окремий вид прав, суб'єктом якого є людство в цілому. Визначені основні складові і ознаки даного права з позиції усвідомлення дотримання права на мир як фундаментального обов'язку всього людства. Виявлено причинно-наслідковий зв'язок між чітким нормативним закріпленням даного права в міжнародних документах як особливого і надважливого права людства та виробленням дієвих міжнародних механізмів його міжнародного захисту. Сформульовані першочергові кроки з мінімізації ризиків маніпулювання питаннями мирного співіснування, мирного співробітництва і безпеки при вирішенні міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру.

Подальші дослідження повинні бути спрямовані на детальне нормативне унормування права на мир в міжнародних документах імперативного характеру, визначення дієвих конвенційних механізмів його захисту через призму виключної умови його дотримання всіма учасниками світового співтовариства.

Ключові слова: право на мир, загроза миру, порушення миру, акт агресії, мирне співробітництво, мирне співіснування, конвенція, декларація, імперативний характер, jus cogens, механізми захисту права

Annotation. The article examines the current problems right to peace, in particular, attention is focused on the importance of its normative consolidation as a separate right, with a clear formulation of the definitions

and the selection of its features and components, in binding international documents. Attention was drawn to the interdependence between right to peace and the observance of human rights.

In the course of the study, it was established that the definition of the "right to peace" in existing international documents is unclear, has significant differences and contradictions, is usually considered separately and in the context of the right to security, and is regulated in documents of a non-mandatory nature or the so-called "soft law" ". It is proposed to distinguish the right to peace from the group of rights of the third generation and consider it as a separate type of rights, the subject of which is humanity as a whole. The main components and signs of this right are determined from the standpoint of awareness of the observance of the right to peace as a fundamental duty of all humanity. The cause-and-effect relationship between the clear normative consolidation of this right in international documents as a special and overriding human right and the development of effective international mechanisms for its international protection has been revealed. Formulated priority steps to minimize the risks of manipulating the issues of peaceful coexistence, peaceful cooperation and security when resolving international conflicts or situations that may lead to a breach of peace.

Further research should be aimed at the detailed normative regulation of the right to peace in international documents of an imperative nature, the definition of effective conventional mechanisms for its protection through the prism of the exceptional condition of its observance by all participants of the world community.

Keywords: right to peace, threat to peace, breach of peace, act of aggression, peaceful cooperation, peaceful coexistence, convention, declaration, imperative character, jus cogens, mechanisms of legal protection

«Мир на Батьківщині – Мир у всьому світі»

Національний девіз Туреччини

Мабуть, чи не найактуальнішим питанням сьогодення для України є питання припинення війни і встановлення миру. З огляду на це, важливим є визначення поняття миру як права та його суб'єкта, нормативного закріплення його в міжнародних документах імперативного характеру, а також впровадження ефективних механізмів його захисту на міжнародному рівні.

День Миру (International Day of Peace) відзначається 21 вересня та встановлений Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 30 листопада 1982 року. Одним з найвідоміших символів миру є «Голубка Пікассо» - графічне зображення білого голуба світу з оливковою гілкою у дзьобі, вперше намальоване іспанським художником Пабло Пікассо в 1949 році у якості емблеми для Всесвітнього конгресу прихильників миру [1]. Найвідомішою міжнародною нагородою, яка вручається за значний внесок у зміцнення миру між народами є Нобелівська премія миру. Коли ми чуємо слово «Мир», то уявляємо, що це щось позитивне і здебільшого розуміємо його в протиставленні війні, ворожнечі або суперечці. Коли ми говоримо про «Мир як право», то розуміємо його надважливість для всього людства та маємо на увазі не абстрактне ідеальне поняття і відсутність конфліктів взагалі, а взаємну згоду вирішувати конфлікти без застосування насилля, що приводить до війни.

Мета дослідження: здійснити комплексний аналіз поняття «право на мир» з позиції важливості його чіткого нормативного закріплення *jus cogens* та механізмів захисту права на мир у міжнародних документах. Основним завданням автор вбачає обґрунтування дотримання права на мир як фундаментального обов'язку всього людства.

Аналіз досліджень і публікацій. Проведено комплексний аналіз міжнародних документів, якими закріплено мир як право. У дослідженні використано наступні методи: історико-правовий, герменевтичний, системно-структурний, статистичний, системний аналіз та синтез. Право на мир в науковій думці досліджувалося фрагментарно та в загальному контексті прав третього покоління, про що йдеться у роботах, наприклад, А. Бюлента, А. Демчук, Дж. Доннелі, Ч. Міка, Р. Тейтель, Р. Фалька та інші. Дискусійним серед науковців є питання суб'єкта даного права: людина чи людство в цілому.

Дискусійність, правова неузгодженість досліджуваної проблеми, відсутність єдиного чітко визначеного поняття права на мир та його суб'єкта, відсутність конвенційних механізмів його захисту у міжнародному праві створюють можливості для окремих представників міжнародної спільноти довільно трактувати такі поняття як «загроза миру», «порушення миру», «акт агресії» в залежності від мотивів та маніпулювати питаннями мирного співіснування, мирного співробітництва і безпеки при вирішенні міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру.

Дефініція «право на мир», яка визначена у міжнародних документах. У документах міжнародного права питання миру часто згадується в преамбулах, переважно в контексті та невіддільно від забезпечення права на безпеку, а також статтях, що окреслюють цілі і завдання діяльності міжнародних організацій та світової спільноти, так званих документах «м'якого права», однак на думку автора, дана дефініція потребує чіткого визначення, відділення від права на безпеку та закріплення у міжнародних документах саме імперативного характеру.

Вперше Генеральна Асамблея ООН визнала право на мир у Декларації про підготовку суспільств до життя в мирі (A/RES/33/73) у 1978 році. Декларація зазначала, що мир між народами є основним благом людства і необхідною умовою розвитку та апелювала до всіх держав і міжнародних організацій, щоб вони всілякими способами сприяли реалізації цього права [2].

Одним з важливих міжнародних документів, у якому закріплене поняття «мир як право» є статут Організації Об'єднаних націй, організації, яка має на меті забезпечення і підтримання миру та безпеки. Зокрема в Преамбулі Статуту ООН закріплено, що народи Об'єднаних Націй повинні «виявляти терпимість і жити разом, у мирі один з одним, як добрі сусіди, і об'єднати наші сили для підтримки міжнародного миру й безпеки», а в Розділі I Статуту визначено мету міжнародної організації: «Підтримувати міжнародний мир та безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру й придушення актів агресії, або інших порушень миру, і проводити мирними засобами, відповідно до принципів справедливості та міжнародного права, залагоджування або розв'язання міжнародних конфліктів або ситуацій, що можуть призвести до порушення миру» [3].

Важливими міжнародними документами, які формулюють дане поняття «право на мир» є:

- Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р.

- Декларація про підготовку суспільств до життя в мирі 1978 р.
- Декларація про право народів на мир 1984 р.
- Декларація щодо встановлення ООН фактів у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки 1991 р.
- Декларація і Програма дій щодо культури миру 1999 р.

Визнання у цих Деклараціях права народів на мир є, швидше, формальним та символічним, аніж юридичним. Надзвичайно важливою сходинкою до юридичного визнання права на мир було ухвалення Генеральною асамблеєю ООН Декларації про право на мир у 2016 році. Статтею першою якої проголошується, що кожен має право жити в мирі, в умовах заохочення та захисту всіх прав людини і повної реалізації розвитку. Стаття друга цієї Декларації вказує, що державам слід поважати, забезпечувати і заохочувати рівність та недискримінацію, справедливість і верховенство права та гарантувати свободу від страху і нужди заради укріплення миру всередині суспільств і між ними. У преамбулі до Декларації визнається необхідність мирної освіти та культури, врегулювання спорів і конфліктів мирними засобами, а також зазначається, що мир є не просто відсутністю конфліктів, але й вимагає позитивного, динамічного, відкритого до участі процесу, в якому заохочується діалог і конфлікти вирішуються у дусі взаєморозуміння та співпраці, гарантується економічний розвиток [4].

Прийняття Декларації про право на мир проявило один з парадоксів сучасного світового порядку: попри загальне визнання цінності миру основою міжнародного права, ключові гравці відмовляються уточнювати значення цієї цінності відповідно до рекомендацій провідних світових експертів у сфері правозахисту та розбудови миру. За документ проголосували 131 з 193 країн-членів ООН, але серед них було лише 9 з країн Великої двадцятки, 3 країни-члени ОЕСР, 2 країни-члени Ради Європи і не було жодного члена НАТО [5].

Дискусійність та дуальний характер формулювання поняття «право на мир». Варто зазначити, що в ухваленій Декларації про право на мир в оригінальному варіанті дане право сформульоване як «right to enjoy peace» (право на користування миром), а не як було раніше «right to peace» (право на мир). Деякі дослідники вважають, що додавання слова «enjoy» змінює акценти, перетворюючи право на мир, скоріше, на уповноваження, а відтак – виводить його з каталогу прав людини [6].

Відсутність єдності думок щодо цього питання не є ознакою малозначності цього права – швидше, доречно говорити про те, що концепція права на мир перебуває у стадії активного розвитку, саме тому її дослідження є надзвичайно актуальним для розвитку доктрини прав людини. Однак ухвалення Декларації про право на мир підіймає рівень дискусії з винятково теоретико-філософської до юридично визначеної з потенціалом до захисту цього права.

Також варто зупинитися на декількох важливих регіональних документах, у якому закріплена дефініція «право на мир». Африканська хартія прав людини і народів 1981 р. - перший і наразі єдиний обов'язковий міжнародний документ, який визнає солідарні права народів, зокрема право на мир, розвиток, самовизначення, довкілля тощо, що є втіленням африканської філософії убунту, яка розглядає людину без відриву від спільноти.

Частина 1 ст. 23 Африканської хартії передбачає, що всі народи повинні мати право на національний та міжнародний мир і безпеку. З метою посилення миру, солідарності та дружніх відносин ч. 2 цієї статті передбачає право на притулок кожному та заборону використання територій для диверсійної чи терористичної діяльності. Досить важливим є визнання права на мир ст. 10 Протоколу до Африканської хартії прав людини і народів щодо прав жінок [7].

Другим важливим регіональним документом є Декларація прав людини Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН). Стаття 38 Декларації звучить так: «Стаття 38. Право на мир»: Кожна людина та народи АСЕАН мають право користуватися миром (right to enjoy peace) в рамках системи АСЕАН з питань безпеки та стабільності, нейтралітету та свободи, з тим щоб усі права, викладені в цій Декларації, могли бути повністю реалізовані. З цією метою держави – члени АСЕАН повинні продовжувати зміцнювати дружбу і співробітництво з метою сприяння миру, гармонії і стабільності в регіоні» [7].

На відміну від Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод Ради Європи, яка є основним документом щодо захисту прав людини на європейському континенті та фокусується на правах індивідуальних, африканська та азійська регіональні системи захисту прав людини надають великого значення також правам груп, народів та націй та визнають право на мир. У той же час американська система захисту прав людини не згадує право на мир у каталозі прав людини [8].

Говорячи про мир, ми чітко можемо визначити хто є суб'єктом права на мир. Право на мир належить до групи прав так званого третього покоління. Третє покоління прав людини називають колективними, тобто правами всього людства - правами людини, правами народів, правами нації, правами спільності та асоціації. Це право на мир, безпеку, незалежність (самовизначення народів), на здорове навколишнє природне середовище, на соціальний і економічний розвиток як людини, так і людства в цілому. Забезпечення права на мир – проблема номер один для світового товариства. Дискусійним серед науковців є питання суб'єкта даного права: людина чи людство в цілому.

Вважаємо, що взагалі мир є однією з основних потреб не лише людини, особистості чи групи, а людства в цілому. І головним суб'єктом цього права може бути лише людство, без поділу на групи за певними ознаками чи критеріями. Крім того право на мир є самостійним, особливим правом, що виходить з ідеї прав третього покоління, яке за умови існування безумовної політичної волі та чіткого юридичного обґрунтування, може бути забезпечене на глобальному рівні.

Без забезпечення права на мир право людини на життя і його захист стає абсолютно невиконуваним, незалежно від наявності чинних міжнародних договорів про захист цивільного населення, визнання правил ведення війни, адже кожна особа, що мешкає у зоні бойових дій не може бути впевнена у захисті свого життя, що ми реально відчули і відчуваємо щодня в реаліях на прикладі нашої держави України.

Аналізуючи поняття «мир як право», нами виділено певні його ознаки та складові, а саме зважаючи на важливість забезпечення права людства на мир як безумовної умови його виживання, авторами пропонується деталізувати дане поняття за ознаками та закріпити їх у міжнародних документах. Зокрема, право на мир має включати наступні складові: право виступати за мир; мирне

співіснування та мирне співробітництво; заборона на загрозу і застосування сили; право на розвиток, що є виключною умовою миру; право на навчання правам людини; механізми підтримки миру та безпеки; засоби правового захисту щодо порушення права на мир; право протистояти колоніальній іноземній окупації та диктаторському режиму.

Висновки. Дослідження питання «забезпечення права на мир» є дуже актуальною проблемою як для науки, так і для правозастосування. Розуміння поняття миру як права вимагає нових підходів до механізмів його забезпечення, що можуть передбачати також міжнародні миротворчі місії та операції. Право на мир слід розглядати як окремий вид прав, а саме права людства. Право людства на мир хоча й може мати багато спільного з правами людини третього покоління, проте через особливий суб'єкт не може вважатися правом людини та заслуговує на окреме дослідження.

Прийняття Декларації про право на мир є важливим кроком до його визнання на міжнародній арені, однак необхідно визнати право людства на мир у міжнародному документі імперативного характеру, чітко закріпити нормативне визначення поняття миру як права та його складові ознаки, також важливо закріпити конвенційні механізми захисту (чітка процедура і механізми захисту права на мир) до поглиблення регіонального захисту. Визнання людства суб'єктом цього права допоможе викоринити практику обґрунтування порушення миру необхідністю захисту прав людини. Право людства на мир вимагає розуміння, що без забезпечення права на мир право людини на життя і його захист є невиконуваними [9].

Комплексне дослідження миру як права дало змогу отримати певні науково-теоретичні результати, вагомі і для науки, і для правозастосування в частині розробки дієвих механізмів захисту права, а також для вдосконалення відповідних положень чинного міжнародного законодавства.

Узагальнюючи важливість миру як права хочемо процитувати Ясмінку Дріно Кірліч, шкільну вчительку із невеличкої розділеної громади, боснійську активістку миротворицю, яка особисто відчула на собі війну та відсутність ефективних механізмів захисту миру: «Мир – це не розіграш; мир – це не те, що є «поки воно не стріляє». Мир вимагає стратегій, ідей, мислення – з ким, проти кого та що? Мир не чекатиме. Хтось інший забере його, якщо ми чекатимемо. Мир це «не будь ласка», мир це «я вимагаю». Навіть коли мирний договір вже підписано – війна нікуди не йде. Вона у головах, в погрозах, у страхах, у зброї, у виборчих бюлетенях...» [10].

Література:

1. Дописувачі Вікіпедії. Мир (значення). Українська Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B8%D1%80> (Дата звернення: 5.05.2023)
2. Declaration on the Promotion among Youth of the Ideals of Peace, Mutual Respect and Understanding between Peoples. URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/2037%28XX%29> (Дата звернення: 10.05.2023)
3. Статут Організації Об'єднаних націй. URL: https://unic.un.org/aroundworld/unic/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf (Дата звернення: 20.05.2023)
4. Declaration on the Right to Peace/ URL: <https://undocs.org/ru/A/RES/71/189> (Дата звернення: 25.05.2023)

5. Шеляженко Юрій. Право на мир і межі права//Фундаментальні проблеми юриспруденції III. Межі права: Тези доповідей Всеукраїнського круглого столу з міжнародною участю (28–29 травня 2021 року) / уклад.:К. Буряковська, С. Максимов, Н. Сатохіна, О. Стовба. — Харків,2021. — 120 с.
6. Іванків Ірина. Право людства на мир як умова дотримання прав людини. //Наукові записки НаУКМА, - 2017. - Том 200. Юридичні науки. - с. 27-31.
7. Губань Радим Васильович Право на мир в деклараціях ООН. URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/35834/Huban.pdf?sequence=1> (Дата звернення: 20.05.2023)
8. Іванків Ірина. Права людства. Монографія. Київ: Ваіте, 2020. - 158с
9. Прес-реліз. Право на мир. URL: <https://www.ohchr.org/ru/stories/2013/04/right-peace> (Дата звернення: 28.05.2023)
10. Який мир нам потрібен. / Ніна Потарська, консультантка Міжнародної жіночої ліги за мир і свободу (Швейцарія). URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/09/21/226550/> (Дата звернення: 20.05.2023)